

Віктор Новіков

Директор юридичного департаменту
Національного банку України

Віра Крилова

Кандидат економічних наук,
начальник відділу досліджень
фінансово-банківської системи
Центру наукових досліджень
Національного банку України
E-mail: vkrylova@bank.gov.ua

Марина Ніконова

Кандидат економічних наук,
заступник начальника відділу
досліджень фінансово-банківської системи
Центру наукових досліджень
Національного банку України
E-mail: maryna.nikonova@bank.gov.ua

Практика роботи з проблемними активами банків: світовий досвід і реалії України

Проаналізовано основні підходи до роботи з проблемними активами банків, узагальнено світовий досвід роботи з проблемними активами банків, аргументовано обов'язкові (з огляду на світовий досвід) передумови застосування централізованого підходу щодо викупу проблемних активів банків, обґрунтовано основні причини виникнення та можливі шляхи вирішення проблеми “поганих” активів в Україні.

Discussed are main approaches to operations with banks' problem assets. Generalized is the world experience in operations with problem assets of banks. Reasoned are the necessary (taking into account the world experience) prerequisites for application of the centralized approach to repurchase of banks' problem assets. Grounded are main reasons of existence of “bad” assets in Ukraine and possible way to solve this problem.

Ключові слова: “поганий” банк, компанія з управління активами, недіючі кредити, централізований спосіб роботи з проблемними активами, брідж-банк (перехідний банк).

Key words: bad bank, asset management company, non-performing loans (NPL), centralized approach to operations with problem assets, bridge bank.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ ПРОБЛЕМНИХ АКТИВІВ

Наявність проблемних активів негативно впливає на регулятивний капітал банків, стримуючи поживлення кредитування економіки. Це, у свою чергу, суттєво перешкоджає стимулюванню економічного зростання та підвищенню інвестиційної привабливості країни.

Як відомо, вирішення питання проблемних активів зокрема передбачено Програмою економічних реформ Президента України на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”, Меморандумом про економічну та фінансову політику між Україною та МВФ.

Слід зауважити, що як один зі шляхів роботи з проблемними (недіючими) кредитами в Україні вже чотири роки поспіль розглядається можливість створення компанії з управління активами (КУА) – так званого “поганого” банку (bad bank), основна діяльність такої установи була б зосереджена на набутті недіючих кредитів та управлінні ними. Загалом термін “поганий” банк, або, як його ще називають, “госпітальний”, “проблемний банк”, застосовується для позначення фінансової установи, заснованої з метою переведення до неї проблемних активів.

Створення “поганих” банків з метою “очищення” балансів банківських установ уже мало місце у світовій практиці. Застосування такого

методу роботи з недіючими кредитами дає змогу зменшити навантаження на капітал банку, витрати часу, коштів та зусиль на їх обслуговування. Це дає банкам змогу відновити нормальний режим роботи й зосередитись на виконанні своїх основних функцій – насамперед кредитуванні економіки.

Проте на сьогодні, незважаючи на певні зрушення в цьому напрямі, зокрема врахування проблеми “поганих” активів в окремих стратегічних документах, створення відповідної законодавчої бази, доводиться констатувати наявність певних протиріч із цього питання. Крім того, через брак єдиних підходів до визначення сутності недіючих кредитів і досі не з'ясовано, які ж саме кредити мають

бути віднесені до категорії недіючих та, відповідно, яким насправді є масштаб даної проблеми.

Загалом питанню роботи з проблемними активами присвячено багато наукових праць та публікацій, зокрема П.Вента [14], П.Макферрана [13], В.Міщенко, С.Науменкової [2], Л.Танелла [11] та інших, однак більшість досліджень зводиться до вивчення світового досвіду щодо вжитих заходів стосовно проблемних активів, натомість стратегію роботи з недіючими кредитами банків в Україні не розроблено, що об'єктивно засвідчує потребу подальших досліджень у цьому напрямі.

З огляду на це, метою даної статті є узагальнення теоретичних і практичних засад роботи з недіючими кредитами та визначення передумов створення і функціонування КУА (“поганого” банку) в Україні як одного зі шляхів вирішення даної проблеми.

МЕТОДИ РОБОТИ З ПРОБЛЕМНИМИ (“НЕДІЮЧИМИ”) АКТИВАМИ

Всю сукупність форм і методів роботи з недіючими кредитами характеризують три основні напрями:

- 1) самостійна робота банків;
- 2) продаж недіючих кредитів третім особам (співпраця банків із колекторськими агентствами, факторинговими компаніями тощо);
- 3) створення КУА (“поганого” банку), що фактично також є продажем недіючих кредитів третій особі, лише централізованим способом.

Якщо перші два методи можна розглядати як децентралізовані, тобто проблему недіючих кредитів кожен банк вирішує самостійно, то створення КУА (“поганого” банку) відповідно до світової практики має, як правило, централізований характер.

Отже, перший метод – самостійна робота банків із недіючими кредитами переважно зводиться до створення спеціальних підрозділів у структурі самого банку або до делегування даних функцій службам внутрішньої безпеки. У цьому випадку можливими напрямками роботи з недіючими кредитами є: їх реструктуризація, тобто поліпшення спроможності позичальників погашати кредити або повернення боргів через суд.

При цьому реструктуризація є доцільною, якщо вона виходить з об'єктивного аналізу перспектив

відновлення платоспроможності позичальника, що в подальшому сприятиме зміцненню платіжної дисципліни. І навпаки, здійснення реструктуризації без урахування фінансових можливостей клієнта щодо виконання нових умов погашення кредитів не підвищить якості кредитного портфеля банку, а перенесе на наступні періоди прострочену заборгованість.

У свою чергу, повернення боргів через суд – зазвичай тривалий і затратний процес (може розтягнутися на роки), тому цей підхід застосовують лише за умови грамотно (з юридичної точки зору) укладеного договору кредиту та за наявності впевненості у тому, що клієнт володіє достатнім обсягом коштів або майном (у тому числі й неоформленим у ролі застави), необхідними для погашення кредиту.

Успішність самостійної роботи банку щодо повернення проблемної заборгованості в основному визначається рівнем кваліфікації співробітників служб банку, відповідальних за цей напрям діяльності: кол-центру, підрозділу по роботі з проблемною заборгованістю, служби безпеки, юридичного підрозділу тощо. Важливу роль у підтриманні ефективної самостійної роботи банків із недіючими кредитами відіграє належне законодавче забезпечення.

Другим методом роботи банків із недіючими кредитами, як уже зазначалося, є продаж банками даних кредитів третім особам. Цей напрям роботи зазвичай зводиться до співпраці банків із колекторськими агентствами та факторинговими компаніями.

Третій метод полягає у створенні КУА (“поганого” банку), тобто у централізованому продажу недіючих кредитів третій особі. КУА (“поганий” банк) акумулює на власному балансі недіючі кредити інших банків.

Основна мета функціонування КУА (“поганого” банку) полягає в тому, що недіючі кредити і застава за ними замість того, щоб бути ліквідованими в авральному порядку і за заниженими цінами, можуть піддатися реструктуризації та сек'юритизації у спеціальній установі (підрозділі), яка наділена відповідними фінансовими можливостями, а отже, може спокійно “дочекатися” завершення кризи і після відновлення платоспроможності боржників повернути такі кредити і заставу за ними на ринок за прийнятною ціною.

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОБОТИ КУА (“ПОГАНИХ” БАНКІВ) ІЗ НЕДІЮЧИМИ КРЕДИТАМИ

Усвітової практиці КУА (“погані” банки), діяльність яких зводиться до роботи з недіючими кредитами, відомі як КУА з реструктуризації. Такі КУА зазвичай засновуються на тривалий термін та мають на меті реструктуризацію недіючих кредитів нежиттєздатних позичальників для подальшого продажу таких кредитів інвесторам або для зменшення платіжного навантаження на позичальників, зокрема шляхом відстрочення на певний термін платежів за кредитами, обслуговування яких стало вкрай складним або взагалі неможливим унаслідок кризи. У випадку надання відстрочки платежів за кредитами на певний період передбачається, що одразу після відновлення платоспроможності позичальників КУА повертає кредити для подальшого обслуговування до банків.

Першим кроком процесу реструктуризації є передача до КУА активів, згрупованих у “життєздатні” вимоги за кредитами, які можуть бути реструктуризовані, або “нежиттєздатні” вимоги за кредитами, за якими щодо позичальників буде розпочато процес банкрутства. Основною метою діяльності таких КУА є так звана “комерційна ціль”, тобто відновлення платежів за кредитом і таким чином перетворення кредиту у привабливий для інвестора актив [12]. У світової практиці КУА з реструктуризації засновувалися зокрема, у Фінляндії (1991–1994 рр.), Гані (1982–1989 рр.), Росії (2009 р.).

В окремих випадках діяльність КУА може мати на меті продаж застави за недіючими кредитами, яка за своєю природою є досить ліквідною (акції, облігації, комерційна нерухомість) та може бути реалізована або сек'юритизована у випадку відновлення належного функціонування фондового ринку у посткризовий період. Такі кредити можуть бути передані до КУА упродовж процесу реструктуризації банку та/або проведення його рекапіталізації [12]. Яскравим у цьому сенсі є приклад Швеції (1992–1997 рр.) (див. таблицю 1).

Отже, “Арсенал” (Arsenal) у Фінляндії, “Ен Пі Ей Ар Ті” (NPART) у Гані та “Секурум” (Securum) у Швеції були агентствами, що купували недіючі кредити банків, які продо-

Таблиця 1. Світовий досвід діяльності компаній з управління активами (КУА)

Країна, назва КУА та її коротка характеристика	Мета створення	Передача кредитів	Результати	Ключові фактори
<p>Фінляндія: "Арсенал" (Arsenal)</p> <ul style="list-style-type: none"> Розпочала діяльність у 1993 році. Заснована з метою отримання недіючих кредитів. Державна власність. Відокремлена (окрема) установа. 	<ul style="list-style-type: none"> Заснована як "очисувальний" механізм Ощадного банку та "Скопбанку" (Skopbank). Управління, реструктуризація і ліквідація недіючих кредитів, упорядковано та з мінімальними збитками. 	<ul style="list-style-type: none"> Загальний обсяг активів, що передавалися: 42,9 млрд. фінських марок. Розподіл кредитів за видами (типами): виключно недіючі кредити, з них іпотечні – 34%, клієнтська дебіторська заборгованість – 41%; активи під управлінням та інші активи – 25,3%. Критерії передачі кредитів: недіючі. Ціна, за якою передавалися кредити: їхня балансова вартість. 	<ul style="list-style-type: none"> Наприкінці 1997 року "Арсенал" продовжував управляти 46,5% переданих йому активів. До кінця 1997 року "Арсенал" розмістив 78% отриманих іпотечних кредитів. Кредитування приватного сектору залишалось стабільно негативним і в наступні роки після створення "Арсеналу". 	<p>Ключові фактори</p> <ul style="list-style-type: none"> Сприятливі фактори: <ul style="list-style-type: none"> Значний обсяг переданих іпотечних кредитів, включаючи клієнтську дебіторську заборгованість, зробили процес реструктуризації і/або розміщення легшим, оскільки вони були менш "політично" чутливими. Належне фінансування дало змогу "Арсеналу" оцінювати передані йому активи за ринковою вартістю. Професійне управління "Арсеналом" і відповідні кваліфіковані фахівці. Сприятливе макросередовище. У 1994–1995 рр. реальний ВВП суттєво збільшився й економіка зросла на 4–5%. Несприятливі фактори: <ul style="list-style-type: none"> Передача всіх видів (типів) недіючих кредитів незалежно від їх типу та обсягів ускладнила застосування загальних механізмів та потребувала проведення експертиз у різних сферах.
<p>Гана: "Ен Пі Ей Ар Ті" (NPART)</p> <ul style="list-style-type: none"> Розпочала діяльність у 1990 році та завершила у 1997 році, на два роки пізніше, ніж планувався. Повністю належала державі. Заснована як централізована окрема установа. 	<ul style="list-style-type: none"> Реструктуризація та рекапіталізація державних банків. Реструктуризація компаній та прискорення корпоративної реструктуризації. Максимізація відновленої вартості з метою зменшення витрат уряду (коштів платників податків). 	<ul style="list-style-type: none"> Загальний обсяг кредитів, що передавалися: майже 13 тис. рахунків. Розподіл кредитів за видами (типами): корпоративні кредити державних і приватних компаній у галузі промисловості та сфери послуг; більшість кредитів були забезпечені рослинною продукцією, устаткуванням і технікою. Критерії передачі кредитів: недіючі. Ціна, за якою передавалися кредити: балансова вартість, не включаючи нарахований процент. 	<ul style="list-style-type: none"> "Ен Пі Ей Ар Ті" не змогла відіграти суттєвої ролі у прискоренні або забезпеченні корпоративної реструктуризації. "Ен Пі Ей Ар Ті" функціонувала ефективно як колекторське агентство і реструктуризувала свій кредитний портфель шляхом пролонгації або зміни умов. Наприкінці 1997 року державні банки налічували майже 15% недіючих кредитів. Однак кредитування приватного сектору було відновлене, його обсяги постійно збільшувались у 1992 році. 	<p>Сприятливі фактори:</p> <ul style="list-style-type: none"> У той час, як недосконала законодавча база перешкоджала реструктуризації і продажу кредитів, було запроваджено механізм позасудового врегулювання спорів. Проте "Ен Пі Ей Ар Ті" не завжди прагнула вдаватися до врегулювання спорів таким чином, оскільки, як правило, рішення приймалося на користь боржника. "Ен Пі Ей Ар Ті" отримала значну іноземну допомогу у вигляді грошових коштів та технічної підтримки. Діяльність компанії управляла команда іноземних фахівців, серед яких було двоє колишніх американських чиновників з "Ар Ті Сі" (ATC). Несприятливі фактори: <ul style="list-style-type: none"> Значний обсяг переданих кредитів банківської системи (51%) і нечіткі критерії щодо типів кредитів, які передавалися, призвели до того, що "Ен Пі Ей Ар Ті" звершила діяльність із наявності розрізаних видів активів. Види (типи) кредитів, що передавалися: понад 50% становили кредити державним компаніям, тобто кредити, які зазвичай є складними для реструктуризації державною установою внаслідок відсутності незалежності. Початкові проблеми з фінансуванням уповільнили темпи створення "Ен Пі Ей Ар Ті" та накопичення нею професійного досвіду. До складу вищого керівництва увійшли представники політичних кіл. Відсутність політичної незалежності агентства. Провал координації зусиль зі здійснення корпоративної реструктуризації з боку різних урядових агентств і "Ен Пі Ей Ар Ті". Недосконала законодавча база. Наприклад, продаж кредитів перешкоджав той факт, що боржник повинен був дати згоду на продаж кредитів.
<p>Швеція: "Секурум" (Securum)</p> <ul style="list-style-type: none"> Створена у 1992 році. Очікувалося, що термін дії становитиме 10–15 років. Успішно завершила виконання операції у 1997 році. Державна власність. Створена як окрема установа. 	<ul style="list-style-type: none"> "Секурум"/"Ретрива" Засновані як агентство "погані" банки для "Нордбанкен" (Norrbanken) ("Секурум") та "Гота Банк" (Göta Bank) ("Ретрива") – двох контрольованих державою банків. Відновлення максимальної вартості переданих їм недіючих кредитів, запровадження "крайової практики" корпоративної реструктуризації приватних банків. 	<ul style="list-style-type: none"> Загальний обсяг кредитів, що передавалися до "Секурум" – 67 млрд. шведських крон, або 4,4% від загального обсягу кредитів. "Ретрива": загальна сума 45 млрд. шведських крон, або 3,0% від загального обсягу кредитів. Критерії передачі кредитів: насамперед обсяг та складність кредитів – лише кредити понад 15 млн. шведських крон передавалися до КУА, переважно це були кредити, забезпечені пакетами акцій. Обидві компанії не брали на свої баланси кредити, які не мали надійної застави та могли бути сек'юритизовані. Ціна, за якою передавалися кредити: балансова вартість. 	<ul style="list-style-type: none"> "Секурум"/"Ретрива" Були успішними в управлінні та продажу кредитів у відносно короткі строки. У період реструктуризації "Нордбанкен" ("Секурум") та "Гота Банк" ("Ретрива") керівництво банків було змінено, ці банки вдалося успішно реструктуризувати й реалізувати приватним інвесторам. 	<p>Сприятливі фактори:</p> <ul style="list-style-type: none"> Види (типи) кредитів – тільки кредити, що мали якісну заставу, переважно паке-ти акцій та комерційну нерухомість. Приватний менеджмент і чіткі управлінські механізми забезпечували незалежність агентства. Вимога щодо прозорості процесу управління, реструктуризації та продажу. Досконала законодавча база. Належне фінансування КУА. Наявність кваліфікованого персоналу. Відновлення фондового ринку. Відновлення економічного зростання. У 1994 році реальний ВВП мав уже позитивне значення. <p>Несприятливі фактори:</p> <ul style="list-style-type: none"> Високі бонуси співробітникам.

Джерело: складено за матеріалами [12].

вжували здійснювати операції та були рекапіталізовані шляхом придбання кредитів понад ринкову вартість (Гана) або за балансовою вартістю, тому потребували відновлення їх вартості перед подальшим продажем новим інвесторам.

Основними факторами (чинниками), які сприяли успішній діяльності шведської КУА “Секурум”, були:

1. Передача активів, які мали якісну, проте неліквідну заставу за умов припинення діяльності фондового ринку внаслідок кризи;

2. Наявність висококваліфікованого персоналу;

3. Належний механізм фінансування діяльності компанії;

4. Загальне відновлення фондового ринку та поновлення економічного зростання після кризи, що збіглося у часі з діяльністю “Секурум”.

КУА “Арсенал” (Фінляндія) вдалося реалізувати понад 50% переданих їй активів протягом 5-річного строку. Факторами, які сприяли ефективній діяльності цієї КУА, були:

1. Незначна частка активів, переданих до КУА (5.2% активів усієї банківської системи);

2. Значна кількість переданих активів – це іпотечні кредити або кредити, забезпечені нерухомістю;

3. Належне фінансування, якісний менеджмент і кваліфікований персонал.

З другого боку, на заваді ефективній діяльності “Арсеналу” були передача активів до цієї КУА незалежно від типу і обсягу, що унеможливило використання механізмів оптового продажу активів і потребувало набуття досвіду щодо специфіки (особливостей) різних галузей економіки.

На відміну від “Секурум” (Швеція) та “Арсеналу” (Фінляндія), “Ен Пі Ей Ар Ті” (Гана) не досягла поставленої мети і не відіграла ключової ролі у реструктуризації корпоративного сектору та прискоренні цього процесу. Слід зауважити, що реструктуризація, до якої вдавалася КУА з Гани “Ен Пі Ей Ар Ті”, зводилася до пролонгації кредитів та зниження процентних ставок, загалом ця КУА діяла як агентство зі збору платежів. Також не сприяли ефективній діяльності компанії недостатній рівень політичної незалежності та брак кваліфікованого персоналу. Крім того, “Ен Пі Ей Ар Ті” змушена була вирішувати проблему недіючих кредитів державних підприємств (їх

Графік. Динаміка частки та обсягів недіючих кредитів банків в Україні у 2008–2012 рр.

Джерело: складено за офіційними даними НБУ.

обсяг перевищував 50% усіх активів, переданих до цієї КУА), а такі активи складно реструктуризувати, не маючи достатнього рівня політичної незалежності. Також діяльності згаданої компанії заважала недосконала правова база. Уряд Гани, ставлячи за мету усунення недоліків законодавства, наділив “Ен Пі Ей Ар Ті” значними повноваженнями, проте, незважаючи на це, більшість судових вироків виносилася на користь боржників. Крім того, “Ен Пі Ей Ар Ті” повинна була отримувати попередню згоду боржника на реалізацію активу.

Таким чином, вирішення проблеми недіючих кредитів за допомогою КУА (“поганого” банку) вже має певну історію. Як свідчить світовий до-

свід, найуспішнішою у цьому сенсі вбачається шведська модель (90-і рр. ХХ ст.). Загалом розглянувши світовий досвід, можемо констатувати таке. При розв’язанні проблеми “поганих” активів україн важливими є оперативність і своєчасність розв’язання цієї проблеми, що дає змогу забезпечити ефективність вирішення проблеми в цілому.

ПРАКТИКА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ НЕДІЮЧИХ КРЕДИТІВ В УКРАЇНІ

Насамперед слід зазначити, що Національним банком України з метою полегшення платіжного навантаження на позичальника було впроваджено низку заходів, а саме: проведення валютних аукціонів, роз-

Таблиця 2. Рівень концентрації діяльності факторингових компаній у 2011 році

Топ-рейтинг факторингових компаній	Розмір фінансового активу, що є предметом договору факторингу, млн. грн.	Частка, %
Топ-3	4 361.8	63.6
Топ-5	5 174.3	75.5
Топ-10	6 152.2	89.9
Усього	6 845.2	100.0

Джерело: складено за матеріалами [3].

Таблиця 3. Джерела фінансування укладених факторингових операцій

Джерела фінансування	2010 р.	Частка, %	2011 р.	Частка, %	Зміни		
					Млн. грн.		Частки, в. п.
					Загальної суми		
Банківські кредити	903.3	14.1	1 192.6	17.4	289.3	32.0	3.3
Власні кошти	1 939.8	30.2	3 908.7	57.1	1 969.0	101.5	26.9
Позичкові кошти юридичних осіб	3 516.0	54.9	1 662.4	24.3	-1 854.0	-52.7	-30.6
Інші джерела	48.8	0.8	64.3	0.9	15.5	31.8	0.1
Усього	6 407.9	X	6 845.2	X	437.3	6.8	X

Джерело: складено за матеріалами [3].

роблення рекомендацій щодо реструктуризації кредитів (зокрема конвертація кредитів згідно з Постановою Правління НБУ від 03.06.2009 р. № 328 “Про методи забезпечення погашення кредитів”), спрощення процедури списання та продажу кредитів (зокрема зменшення бази оподаткування для операцій відступлення боргу) тощо.

У 2011–2012 роках встановилася стійка тенденція щодо зменшення частки недіючих кредитів. Проте у IV кварталі 2012 року частка недіючих кредитів у сукупних валових кредитах суттєво збільшилася з 13.8% до 19.8% (+6 в. п.), обсяги недіючих кредитів збільшилися зі 118.6 млрд. грн. до 169.0 млрд. грн. (на 50.4 млрд. грн.) – див. графік.

Слід зауважити, що такі дані свідчать не про реальне збільшення обсягів недіючих кредитів, вони зумовлені виключно нормативно-правовими змінами, зокрема схваленням Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями”, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 25.01.2012 р. № 23 [4] (надалі – Положення про формування резервів за активними операціями), яке регламентує жорсткіші вимоги щодо класифікації кредиту.

Протягом 2012 року банкам було рекомендовано здійснювати розрахунок резервів згідно з вимогами “Положення про формування резервів за активними операціями” у тестовому режимі. При цьому банки були зобов’язані за станом на 01.01.2013 р. здійснити розрахунок резервів згідно з вимогами як попередніх аналогічних нормативно-правових актів, так і розрахувати і сформувати резерви відповідно до нового “Положення про формування резервів за активними операціями”. Саме цим можна пояснити суттєве збільшення обсягів і частки недіючих кредитів у IV кварталі 2012 року.

Характеризуючи такі методи роботи з недіючими кредитами в Україні, як самостійна робота банків та продаж кредитів колекторським агентствам і факторинговим компаніям, зазначимо таке.

На заваді ефективній самостійній роботі банків із недіючими кредитами стоїть недосконалість законодавчої бази. Насамперед йдеться про недостатнє застосування практичних норм

законодавства щодо забезпечення захисту прав кредиторів. У цьому контексті є потреба у внесенні змін до законодавства, зокрема, до Цивільного кодексу України щодо скорочення підстав, за якими суди можуть визнати угоди недійсними.

Крім того, актуальним для ефективної роботи з недіючими кредитами вбачається забезпечення належної організації роботи судових органів. На сьогодні позитивний вплив на прийняття судами правосудних рішень та правильне одноманітне застосування законодавства справляє ухвалення Верховним Судом, Вищим спеціалізованим судом, Вищим господарським судом України узагальнень практики розгляду кредитних справ. При цьому вважається за доцільне запровадження регулярної практики підготовки таких узагальнень. Також необхідними заходами вбачається створення в господарських судах колегій з розгляду кредитних спорів із чітко визначеною спеціалізацією та окремою процедурою (за аналогією зі справами про банкрутство).

У свою чергу, співпраця банків України з колекторськими агентствами та факторинговими компаніями також не позбавлена проблем. На сьогодні доводиться констатувати, що ринок проблемних боргів в Україні функціонує, проте він є непрозорим, а це унеможливує виявлення реального рівня його розвитку та об’єктивного визначення ефективності його діяльності.

Діяльність колекторських агентств переважно зосереджена на роботі зі споживчими кредитами, що значною мірою зумовлено недосконалістю законодавчої бази.

Проте й практика роботи зі споживчими кредитами наражається на певні законодавчі перепони, зокрема якщо йдеться про кредити в іноземній валюті. Адже на даний час актуальною є необхідність законодавчого врегулювання питання стосовно продажу банками пулів (портфелів) кредитів з урахуванням можливості їх продажу як резидентам, так і нерезидентам (зокрема нефінансовим установам).

Діяльність факторингових компаній в Україні (за станом на 31.12.2011 р. факторингові послуги мали право надавати 110 фінансових установ) характеризується високим рівнем концентрації. Так, якщо факторингові компанії згрупувати за обсягом наданих послуг, то на перші три з них припадає 63.6% від загального обсягу

факторингових операцій, на перші п’ять компаній – 75.5%, а на десять найбільших факторингових компаній (або 9.1% від загальної їх кількості) припадає 89.9% від загального обсягу факторингових операцій (див. таблицю 2).

Це свідчить про те, що незважаючи на велику кількість факторингових компаній, переважна частка факторингових операцій здійснюється лише десятьма компаніями, які, найвірогідніше, створені самими банками з метою переведення до них недіючих кредитів. Це підтверджує структура джерел фінансування зазначених послуг (див. таблицю 3).

Так, протягом 2011 року фінансування факторингових операцій за рахунок власних коштів збільшилося вдвічі. Водночас на тлі збільшення частки власних коштів (на 26.9 в. п.) та частки банківських кредитів (на 3.3 в. п.) у структурі джерел фінансування факторингових операцій відбулося зменшення частки позичкових коштів юридичних осіб (на 30.6 в. п.).

Таким чином, з огляду на законодавчу неврегульованість діяльності колекторських компаній та звільнення від оподаткування операцій з переуступки заборгованості, дедалі частіше банки надають перевагу такому методу роботи з недіючими активами, як створення власних факторингових компаній.

Стосовно створення “поганого” банку (проблемного, госпітального банку), то ще із 2009 року в Україні почали активно розглядати дане питання. Проте й досі ця ідея не реалізована. У липні 2009 року набув чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків” від 24.07.2009 р. № 1617-VI [6], яким було зокрема внесено зміни до Закону України “Про банки і банківську діяльність” (у тому числі, до статей 80 і 86-1), а саме: визначено засади діяльності санаційного банку.

Одночасно здійснювалася робота щодо впровадження в Україні загальноприйнятих у світовій практиці підходів до роботи з проблемними (нежиттєздатними) банками. Так, наприклад, у “Меморандумі про економічну та фінансову політику” від 16 липня 2010 року (стаття 23) визначено, що одним із підходів до “вирішення проблем банку, що опинився у скрутному становищі”, слід вважати,

Таблиця 4. Порівняльна характеристика перехідного банку (міст-банку, брідж-банку) і компанії з управління активами (“поганого” банку)

Порівняльна ознака	Перехідний банк	Компанія з управління активами (“поганий” банк)
Мета створення	Запобігання системній кризі та зменшення навантаження на систему гарантування вкладів (депозитів)	Розв’язання проблем банків, пов’язаних із виникненням на їх балансах недіючих кредитів
Призначення	Збереження діяльності і вартості збанкрутілого банку	“Очищення” балансів банків від недіючих кредитів
Юридичний статус	Банк	Компанія з управління активами
Основні операції	1. Розподіл активів (працюючі та “погані”) і зобов’язань (застраховані та незастраховані) проблемного банку 2. Продаж (передача) працюючих активів та застрахованих зобов’язань до перехідного банку 3. Пошук інвестора з метою продажу йому перехідного банку 4. Щодо поганих активів та незастрахованих зобов’язань, які залишаються у проблемному банку, – застосовується ліквідація	1. Розподіл активів на працюючі та недіючі 2. Продаж (переведення) “поганих” активів до “поганого” банку 3. “Поганий” банк здійснює управління “поганими” активами
Банки, що підпадають під дію даної установи	Проблемні банки (банки-банкрути)	Банки, які мають на своїх балансах недіючі кредити
Передумови заснування	Банкрутство окремих банків, насамперед великих банків	Поява на балансах банків суттєвих обсягів недіючих кредитів
Форма власності	Державна	Приватна, державна або мішана
Строк функціонування	Короткостроковий (три або навіть два роки з можливою пролонгацією на один рік)	Середньо- або довгостроковий (у міру необхідності)
Світовий досвід	1987 рік – США 2002 рік – Японія 2005 рік – Корея, Тайвань	1988 рік – США, “Грант стріт нешнл бенк” (Grant Street National Bank) 1992 рік – Швеція, “Секурум” (Securum) і “Петрива” (Retriva) 1993 рік – Фінляндія, “Арсенал” (Arsenal)
Визначення поняття	Банк, який здійснює тимчасове утримання застрахованих депозитів і працюючих (непроблемних, нетоксичних) активів, що переведені до нього з проблемного банку, який підлягає ліквідації до моменту їх продажу інвесторам	Фінансовий інститут, створений виключно для придбання та управління недіючими кредитами

Джерело: складено авторами.

“проміжний банк”, концепція якого має бути викладена у відповідному нормативно-правовому акті [1].

Також стаття 22 “Меморандуму про економічну та фінансову політику” констатує, що “з метою вирішення проблеми неповернення “поганих” позик ми створимо систему, яка допоможе чітко визначити та сприяти вирішенню проблемних позик”.

Програмою економічних реформ України на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” одним із необхідних завдань розвитку фінансового сектору визначено зменшення частки проблемних активів, зокрема шляхом “обрання та реалізації моделі реструктуризації проблемних активів у банківській сфері, наприклад, створення банку проблемних активів або перехідного банку (із залученням держави або приватних інвесторів)”.

На даний час концепція перехідного банку втілена у Законі України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” від 23.02.2012 р. № 4452-VI [10]. Зокрема, у статті 2 зазначеного закону “перехідний банк” розглядається як один із заходів виведення неплатоспроможного банку з ринку, тобто це банк, який створено у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку, номі-

нальним власником і управителем акцій якого є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб до дня продажу цього банку інвестору.

Загалом особливості утворення та продажу перехідного банку визначено статтею 42 Закону України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”. Регламентовані цим законом засади діяльності перехідного банку цілком відповідають світовому аналогу – “брідж-банку” (або як його ще називають, “міст-банку”, “проміжному банку”). З набуттям чинності зазначеним вище законом (із 21.09.2012 р.) норми щодо санаційного банку були автоматично вилучені з Закону України “Про банки і банківську діяльність”, яким доти регламентувалася діяльність цього банку.

Водночас у Законі України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” [10] міститься застереження щодо санаційного банку, а саме: “санаційний банк, утворений до набрання чинності цим Законом, продовжує провадити свою діяльність у порядку, встановленому нормативно-правовим актом Національного банку України, погодженим з Кабінетом Міністрів України та Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, податкової та митної політики”.

На сьогодні в Україні діяльність

“санаційного банку” регламентована окремими нормативно-правовими актами. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України “Про утворення санаційного банку” від 14.09.2011 р. № 880-р, яким, власне, схвалено рішення про утворення санаційного банку на базі ПАТ “Родовід-банк” та визначено, що основною функцією такого банку в межах п’ятирічного строку є робота з активами державних банків та банків, у капіталізації яких взяла участь держава.

Крім того, Положення “Про порядок реєстрації, видачі ліцензії, регулювання діяльності санаційного банку та нагляду за ним”, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 23.12.2011 р. № 471 [9], завдання санаційного банку також визначає так: проведення роботи з активами державних банків та банків, у капіталізації яких взяла участь держава, спрямованої на максимізацію надходжень від повернення цих активів.

У вітчизняній законодавчій базі щодо діяльності установи, яка здійснюватиме роботу з недіючими (“поганими”, проблемними) активами, існували суттєві протиріччя. Так, донедавна вітчизняне законодавство регламентувало можливість передачі до такої установи *активів та/або зобов’язань*. Така норма не відповідає сві-

товій практиці створення “поганого” банку, оскільки отримувати у своє розпорядження надійні активи та зобов’язання властиво так званому “перехідному банку” (брідж-банку, міст-банку). Порівняльна характеристика перехідного банку і “поганого” банку наведена у таблиці 4.

Отже, виходячи з викладеного вище, можна констатувати, що нині в Україні вже розроблено певне нормативно-правове підґрунтя щодо діяльності установи, яка здійснюватиме “роботу з проблемними активами”. Крім того, ПАТ “Родовід-банк” 15 червня 2012 року вже отримало від Національного банку України ліцензію санаційного банку.

ВИСНОВКИ

Розглядаючи основні засади стратегії роботи з недіючими кредитами у напрямі створення КУА, зауважимо, що проблема цих кредитів в Україні була спричинена не лише кризою. Криза лише проявила ті ризики, до яких у своїй кредитній політиці була схильна більшість банків. У гонитві за прибутками банки досить часто нехтували вихідними принципами кредитування, забезпечуючи у такий спосіб доступність кредитних ресурсів для широких верств позичальників, що, у свою чергу, робило доступним більшість товарів та послуг. Це спричиняло значне зростання цін на активи (яскравим у цьому сенсі є приклад ринку нерухомості). Ризики до уваги не бралися, вважалося, що фаза економічного зростання триватиме завжди.

Тим часом зниження платоспроможності населення внаслідок кризи збільшило кількість позичальників, які були неспроможні сповна виконувати свої зобов’язання за позиками. З огляду на це Національним банком України була запроваджена практика проведення валютних аукціонів, розроблено рекомендації щодо реструктуризації кредитів, спрощено процедури списання та продажу кредитів (зокрема, зменшення бази оподаткування для операцій відступлення боргу) тощо.

Водночас потребує чіткого визначення “аспект проблемності таких активів”. Крім розкриття сутності “недіючих кредитів”, також важливо завчасно з’ясувати критерії, яким повинен відповідати кредит, аби підлягати передачі до “поганого” банку.

Враховуючи зазначене вище та з

огляду на світовий досвід, стратегія роботи з проблемними активами банків в Україні повинна виходити з кількох ключових засад.

По-перше, це створення нормативно-законодавчого підґрунтя для роботи з недіючими кредитами. З одного боку, у законодавчій базі має бути передбачена можливість передачі банками таких активів до КУА (“поганого” банку). З другого боку, за результатами дослідження встановлено, що юридичний статус “поганого” банку – це КУА, діяльність яких в Україні регламентована, зокрема, Законом України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)” від 15.03.2001 р. № 2299-III [7]. Можливо, саме до цього закону варто вносити відповідні зміни і доповнення, які забезпечать повноцінну регламентацію діяльності в Україні КУА (“поганого” банку).

По-друге, під час роботи над законодавчою базою доцільно одразу передбачити, за якою ціною повинен здійснюватися викуп недіючих кредитів та які, власне, кредити повинні бути передані до КУА (“поганого” банку).

По-третє, як свідчить світовий досвід, передача недіючих кредитів до КУА (“поганого” банку) є доцільною у період розгортання кризи, саме тоді, коли проблема недіючих кредитів загострюється внаслідок погіршення платоспроможності позичальників або в умовах відсутності ефективного фондового ринку для реалізації застави за кредитом.

По-четверте, сліпе копіювання Україною світового досвіду вирішення проблеми недіючих кредитів недоцільне з огляду на особливості політичного та економічного становища кожної країни. Тому позитивний досвід Швеції (де два великі банки зазнали значних проблем, загальний обсяг переданих до КУА активів становив 7.4% від усіх активів банківського сектору) навряд чи буде втілений з такою ж успішністю в Україні (у зв’язку з ризиком передачі бланкових кредитів, затягуванням процесу започаткування діяльності КУА (“поганого” банку) в Україні тощо).

По-п’яте, щоб стимулювати банки в подальшому зважено підходити до надання кредитів, слід перекласти суттєву частину ризиків (втрат) на самі банки.

Література

1. Меморандум про економічну та фінансову політику між Україною та МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=84102>.
2. Науменкова С. Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах світової кризи // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 6. – С. 12–18.
3. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/fk_2011.pdf.
4. Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями”: постановова Правління Національного банку України від 25.01.2012 р. № 23.
5. “Про банки і банківську діяльність”: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III.
6. “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків”: Закон України від 24.07.2009 р. № 1617-VI.
7. “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)”: Закон України від 15.03.2001 р. № 2299-III.
8. “Про методи забезпечення погашення кредитів”: Постанова Правління НБУ від 03.06.2009 р. № 328.
9. “Про порядок реєстрації, видачі ліцензії, регулювання діяльності санаційного банку та нагляду за ним”: Постанова Правління Національного банку України від 23.12.2011 р. № 471.
10. “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”: Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI.
11. Танелл Л. В ситуації кризиса очень важно решительно действовать [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=14733.
12. Daniela Klingebiel. The Use of Asset Management Companies in the Resolution of Banking Crises Cross-Country Experiences – Washington, D.C.: World Bank, Financial Sector Strategy and Policy Group, 2000. – 31 p.
13. MacFerran P. Hospital Banks – Asset Management Companies // 14 February 2009.
14. Went P. Lessons from the Swedish Banking Crisis // Risk Professional. – April, 2009. – P. 18–23.